Nr 53.

Ankom till riksdagens kansli den 27 maj 1929 kl. 12 m.

Utlåtande, i anledning av verkställd, av fullmäktige i riksgäldskontoret överlämnad utredning angående ordnande av riksdagshusets omgivningar jämte en i ämnet väckt motion.

Med bifall till bankoutskottets hemställan i utlåtande nr 44 uppdrog 1928 års riksdag åt fullmäktige i riksgäldskontoret att i samråd med byggnadsstyrelsen skyndsamt verkställa utredning och avgiva förslag i fråga om åtgärder för ett tillfredsställande ordnande av riksdagshusets omgivningar. Härjämte bemyndigades fullmäktige att av förslagsanslaget till riksdags- och revisionskostnader samt kostnader för riksdagens hus bestrida de för ändamålet erforderliga kostnaderna.

Efter det överläggning i detta ärende ägt rum mellan fullmäktige och byggnadsstyrelsen, beslöto fullmäktige den 10 maj 1928 att låta verkställa den av riksdagen sålunda beslutade utredningen genom en särskild nämnd, bestående av nio ledamöter, av vilka fyra skulle utses av fullmäktige, tre av byggnadsstyrelsen och två av Stockholms stadskollegium. Sedan sistnämnda myndigheteter under hand förklarat sig godkänna fullmäktiges beslut rörande nämndens sammansättning, utsågos till ledamöter i densamma, av fullmäktige: fil. dr K. Hildebrand, greve G. Lagerbjelke, ledamoten av riksdagens första kammare överdirektören C. E. Svensson och dåvarande ledamoten av riksdagens andra kammare, f. d. generalkrigskommissarien V. Rydén, av byggnadsstyrelsen: generaldirektören I. Tengbom, byggnadsrådet C. Bergsten och professorn E. Lallerstedt, samt av Stockholms stadskollegium: professorn O. L. Bendixson och direktören O. F. Ström.

1928 års Helgeandsholmskommitté.

Nämnden, vilken antog namnet Helgeandsholmskommittén, avgav till fullmäktige den 1 februari 1929 utlåtande med förslag till ordnande av riksdagshusets omgivningar. Berörda utlåtande har jämte bilagor och vissa för frågan belysande bilder genom fullmäktiges försorg tryckts och utdelats till riksdagens ledamöter. Utskottet tillåter sig att, i den mån redogörelse i det följande ej lämnas för kommitténs utlåtande, hänvisa till detsamma.

Av kommitténs betänkande framgår, att kommittén, sedan — främst med hänsyn till den jämförelsevis korta tid, som förflutit sedan en allmän tävlan om lösningen av här ifrågavarande spörsmål anordnades — tanken på utlysandet av en sådan tävlan övergivits, beslutat anmoda vissa arkitekter att inkomma med förslag till åtgärder, avseende ordnandet av riksdaghusets om-

givningar. Rörande i överensstämmelse med denna ståndpunkt vidtagna åtgärder anför kommittén bland annat följande.

I avsikt att draga största möjliga nytta av de resultat, som vunnits vid den tidigare tävlingen, hänvände sig kommittén närmast till sådana arkitekter, som deltagit i denna tävling, varvid urvalet träffades ur synpunkten att erhålla de lämpligaste representanterna för olika vid tävlingen representerade lösningar av problemet. De arkitekter, som således anmodades inkomma med förslag, voro följande: J. Edoff, förste pristagare i ovanberörda tävling, E. G. Asplund, andre pristagare i samma tävling, D. Dahl och P. Hedqvist, vilka erhöllo ett tredje pris i tävlingen, professor R. Östberg, vilken utarbetat ett vid tävlingen inköpt förslag, som på grund av sina stora avvikelser från tävlingsreglerna ej kunnat prisbelönas, samt riksdagshusets arkitekt A. Johansson, som år 1924 till riksgäldskontoret ingivit ett förslag. De båda sistnämnda arkitekterna hade för övrigt vid upprepade tillfällen ådagalagt intresse för den föreliggande frågan.

Till ledning för de inbjudna arkitekterna hade inom kommittén utarbetats en promemoria, enligt vilken förslagen i första hand skulle avse att ordna platsen framför och omkring riksdagshuset ävensom Strömparterren. Förslagsställare skulle endast i den utsträckning, han funne oundgängligen nödvändig för platsens ordnande, äga föreslå förändring av riksdagshusets yttre. Någon förflyttning av byggnadens huvudingång borde ej ifrågakomma. Vid ordnandet av riksdagshusets omgivningar borde i huvudsak följande mål eftersträvas: 1) att det Helgeandsholmen omgivande vattnet komme mer till synes och ej såsom nu, från holmen sett, nästan helt doldes av höga kajer; 2) att det motsatsförhållande, som nu förefunnes mellan slott och riksdagshus, i möjligaste mån mildrades; samt 3) att platsen framför riksdagshuset icke blott erhölle en monumental prägel utan även, om möjligt, gåve ett intryck av större lugn och avskildhet än för närvarande vore fallet.

Samtliga inbjudna arkitekter utom arkitekten Asplund, som anmält sig förhindrad mottaga uppdraget, inkommo inom den utsatta tiden med *förslag* i den föreliggande frågan. Arkitekten Edoffs förslag hade utarbetats i samarbete med professor Carl Milles. Förslag till alternativ lösning ingåvos därjämte, ett av professor Östberg och två av arkitekt Johansson (det ena av de sistnämnda det år 1924 inlämnade).

Kommittén anmodade ingenjören A. Ahlmark att med biträde av ingenjören B. Sundblad verkställa erforderliga beräkningar av kostnaderna för förslagens utförande. Dessa beräkningar förelågo i slutet av oktober 1928, men undergingo sedermera överarbetning.

Innan kommittén övergår till ett specialbedömande av de olika förslagen, framhåller kommittén några allmänna synpunkter på förslagen och anför därvid i huvudsak följande.

Till ledning för de vidtalade arkitekterna hade kommittén, såsom redan omförmälts, angivit såsom de två första önskemålen, att vattnet omkring Helgeandsholmen borde mera komma till synes samt att det motsatsförhållande, som nu förefunnes mellan slottet och riksdagshuset, i möjligaste mån mildrades. För att fylla härmed förbundna krav torde Norrbro böra mera än vad för närvarande är fallet frigöras mot riksdagshusplanen och denna mer eller mindre sänkas. Vad man på sådant sätt vill vinna är, att de båda monumentala byggnaderna icke på störande sätt rivalisera med var-

andra, utan att de kunna framhävas var för sig, samt att åskådaren får en starkare känsla av att riksdagshuset är uppfört på en plats, omfluten av vatten. Den vinst ur utseendesynpunkt, som härigenom skulle kunna ernås, borde i eminent grad komma riksdagshuset till godo.

De fyra förslagsställarna hava på olika vägar sökt nå de föresatta målen. *Dahl-Hedqvist* behålla planen framför riksdagshuset vid ungefär nuvarande nivå, men ha sökt frigöra Norrbro mot väster genom trappor ned till lägre belägna kajer, vilka med valv under Norrbro stå i förbindelse med Strömparterren. *Edoff-Milles* ha sänkt planen till riksgatans nivå och därmed frigjort Norrbro från planen. Denna begränsas av den delvis frilagda bron och övergången mellan bron och platsen förmedlas av en större fontänanordning längs bron, utmärkt av en rik utsmyckning av skulpturer och monumentala stenskålar med rinnande vatten. *Johanssons* tre alternativa förslag äro varandra lika därutinnan, att planens mitt från Norrbro till riksdagshuset bibehålles vid ungefär nuvarande höjdläge, under det att sidopartierna sänkas för att ge bättre utsikt över de båda vattendragen. *Östbergs* båda alternativ avse planens sänkning i det närmaste i nivå med Strömparterren och genombrytning under bron, varigenom den höga bromurens enformighet brytes och förbindelse vinnes med Strömparterren; även i öster kan man sålunda från planen framför riksdagshuset skymta vatten. Enligt kommitténs mening äro önskemålen beträffande Norrbros frigörande och ett bättre tillgodogörande av vattnets skönhetsvärde bäst tillgodosedda genom de Edoff-Milleska och Östbergska förslagen, med företräde för de senare.

Såsom ett tredje önskemål hade kommittén angivit, att platsen framför riksdagshuset icke blott erhölle en monumental prägel utan även, om möjligt gåve ett intryck av större lugn och avskildhet än för närvarande. Även i detta fall ger kommittén företräde åt de *Edoff-Milleska* och *Östbergska* förslagen. Emot det förra av dessa torde kunna anmärkas, att den i sin helhet stenlagda planen möjligen skulle verka ödslig även om en viss monumentalitet skulle uppnås. Östbergs alternativ II synes förebygga en sådan verkan genom planteringarna i söder och norr, så avpassade att de väl infogas i helbilden och bidraga att inrama platsen framför riksdagshuset utan att förhindra utblicken över vattnet, varjämte den vackra trappan framför riksdagshuset ger den nedanför liggande platsen en synnerligen monumental avslutning. *Dahl-Hedqvists* förslag synes ur här ifrågavarande synpunkt icke vara fullt tillfredsställande, och emot de *Johanssonska* torde kunna anföras, att planteringarna vid det högre mittpartiets sidor icke ge en behövlig helhetsverkan utan te sig alltför splittrade i smådetaljer.

Kommittén har granskat förslagen även ur trafiksynpunkt. Riksdagens medlemmar och besökande i övrigt kunna med fog göra krav på, att tillfälle allt framgent beredes dem att ej blott gående utan även åkande komma fram till riksdagshusets huvudingång. För närvarande kan man köra fram till huvudingången endast från Norrbro, och denna körväg bibehålles i de *Dahl-Hedqvistska* och *Johanssonska* förslagen, under det att de *Edoff-Milleska* och *Östbergska* förlägga körvägen över riksbron och runt riksdagshuset i plan med riksgatan. Det Östbergska förslaget äger emellertid det företrädet, att det alternativt bereder möjlighet till framkörning från Norrbro utför de vid dess västra sida förlagda ramperna ned till planen framför riksdagshuset. Å det Edoff-Milleska förslaget finnas trappor anbragta vid Norrbros västra sida och, då den skulpturala utsmyckningen torde vara försla-

gets värdefullaste insats, kan ett ersättande av trapporna med ramper icke ifrågasättas utan väsentliga förändringar av förslaget.

I trafikfrågan har kommittén stannat vid den uppfattningen, att trafiken över Norrbro redan är och framdeles kan i än högre grad väntas bliva synnerligen stark, även om en ny bro öster därom skulle byggas. Vissa olägenheter torde därför vara förbundna med ett förläggande av den egentliga framkörningen till riksdagshuset över Norrbro, enär åkande norrifrån måste korsa den från söder ankommande trafiken, varigenom denna störes och framkörningen till riksdagshuset fördröjes. Den lättast framkomliga körvägen torde i framtiden bliva efter riksgatan, där mindre trafik synes vara att vänta och samma olägenheter ej torde möta som vid framkörningen över Norrbro. Kommittén finner fördenskull de båda förslag, som medgiva framkörning från riksgatan runt riksdagshuset, ur trafiksynpunkt vara att föredraga, d. v. s. de Edoff-Milleska och Östbergska.

Kommittén övergår härefter till ett specialbedömande av varje förslag för sig. Betänkandet är i denna del av följande lydelse.

Dahl-Hedqvists förslag. Platsen framför riksdagshuset är i stor utsträckning huvudsakligen bibehållen i sitt nuvarande höjdläge. Norrbros friläggande har vunnits genom att monumentala trappor anbringats å brons västra sida. Dessa trappor leda till låga kajer av relativt liten utsträckning med förbindelse under Norrbro till Strömparterren och ersätta de nu befintliga trapporna på brons östra sida, vilka borttagits. Bron har ombyggts med ett helt fortlöpande valvmotiv. Kostnaderna hava härigenom blivit högst avsevärda, beräknade till ej mindre än 2,439,000 kronor, varigenom detta förslag blir det dyraste. Runt riksdagshusplatsen hava planterats träd, som starkt markera platsens anslutning till riksdagshuset.

Kommittén finner icke, att genom dessa anordningar det Helgeandsholmen omgivande vattnet i önskvärd mån kommer till sin rätt, ej heller att motsatsförhållandet mellan slott och riksdagshus avsevärt mildras.

För körande finnes tillträde till riksdagshusets huvudentré endast från Norrbro.

Edoff-Milleska förslaget. Förslaget äger i flera avseenden mycket stora förtjänster. Det ger en vacker lösning av uppgiften med en stor, enhetligt behandlad plats framför riksdagshuset i nivå med riksgatan och får ett särskilt högt konstnärligt värde genom den monumentala skulpturala utsmyckningen invid Norrbros västra sida. Genom dessa skulpturer skulle rikt tillfälle givas att på ett effektfullt sätt framställa händelser eller personer ur Sveriges historia.

Den i svart granit och vit marmor tänkta platsen mellan Norrbro och riksdagshuset harmonierar emellertid knappast med riksdagshusets eller omgivningens karaktär. Denna beläggning ävensom den mycket omfattande skulpturala utsmyckningen komma även att draga betydande kostnader, så att förslaget i sin helhet beräknats till 1,931,000 kronor, vilken kostnad emellertid i huvudsak genom användande av enklare beläggning å planen kan nedbringas (med 382,650 kronor enligt förslagsställarens beräkning, vilken vid den slutgiltiga uträkningen av Ahlmark något minskats), till 1,558,000 kronor.

För körande finnes infart till riksdagshusets huvudentré endast från riksgatan.

Aron Johanssons förslag (tre alternativ). Förslagsställaren har genom de anordningar han föreslagit knappast nått de mål, som av kommittén

avsetts. En följd av riksdagshusplatsens uppdelning i de olika höjdplanen har blivit, att planen mist sin karaktär av förplats med de anspråk på monumentalitet, lugn och avskildhet, som kommittén i sin promemoria framhållit såsom önskvärda. Då planens mittparti bibehålles ungefär i nivå med Norrbro, kommer nuvarande, i all synnerhet för riksdagshuset skadliga, motsatsförhållande till slottet att bestå och än mera skärpas genom den medelst tillfartsleden markerade axeln, vinkelrätt mot Norrbro och riksdagshuset. Dessa förslag giva enligt kommitténs mening ett vittnesbörd om, att riksdagshuset icke kommer till sin rätt såsom en fristående monumental byggnad, försåvitt man icke i högre grad, än vad här skett, frigör Norrbro från riksdagshusplanen. Genomförandet av något av de tre alternativen skulle visserligen draga mindre kostnader än övriga förslag men de värden, som skulle vinnas, synas kommittén ändock icke stå i rimlig proportion till kostnaderna, vilka för det av arkitekten särskilt framhävda tredje alternativet kunna beräknas till 1,143,000 kronor.

Till riksdagshusets huvudentré finnes för körande tillträde endast från Norrbro.

Östbergs förslag, alternativ 1. Förslaget är monumentalt och står konstnärligt mycket högt. Kommittén har särskilt beaktat det intryck av lugn värdighet, som detta förslag giver. Förslagets realiserande skulle emellertid genom att Norrbro över hela holmen behövde ombyggas med fortlöpande valvöppningar draga allt för höga kostnader, beräknade till 2,180,000 kronor.

Östbergs förslag, alternativ 2. Förslaget är ur konstnärlig synpunkt synnerligen värdefullt. Vattnet omkring Helgeandsholmen kommer genom att platsen mellan Norrbro och riksdagshuset sänkts nästan i nivå med Strömparterren väl till sin rätt. Då genom sänkningen riksdagshusets höjd icke obetydligt ökas, uppkommer visserligen den risken, att detsamma därigenom allt för starkt skulle framhävas på bekostnad av slottet. Detta neutraliseras emellertid dels därigenom att medelst sänkningen strömmens södra kajmur, som utgör soubassement till slottet, synbart erhåller motsvarande förhöjning, dels genom att sänkningen omedelbart framför riksdagshusets huvudfasad föreslagits blott i höjd med riksgatan. Riksdagshusets monumentala karaktär torde komma att vida bättre än nu framhävas, i all synnerhet som det högre planet närmast riksdagshuset förbundits med det lägre planet med en obruten trappa av storslagen verkan.

För körande finnes tillträde till riksdagshusets huvudentré från riksgatan ävensom medelst ramper från Norrbro.

Kostnaden för detta förslags genomförande har beräknats till 1,317,000 kronor.

Såsom torde framgå av vad ovan sagts, fäste kommittén efter förslagens granskning sin uppmärksamhet främst å professor Östbergs förslag, alternativ II, och därnäst å det Edoff-Milleska förslaget. Då kommittén emellertid fann båda dessa förslag i föreliggande skick alltför kostsamma och vissa delar av förslagen därjämte av andra skäl syntes böra omarbetas, beslöt kommittén samråda med nämnda förslagsställare för utrönande av möjligheterna till besparande förenklingar och andra jämkningar i förslagen. Samrådet skedde på det sätt, att kommittén till arkitekterna i fråga överlämnade vissa skriftligen avfattade frågor, vilka av dessa sedermera besvarades såväl muntligen vid sammanträden med kommittén som i ingivna promemorior. Därvid framgick såväl, att vissa besparingar kunde vinnas, utan att de estetiska kraven åsidosattes, som ock att jämkningar i av kommittén önskad riktning läte sig genomföras.

Efter dessa, redan här ovan gjorda justeringar ter sig en sammanställning av de genom kommitténs försorg beräknade kostnaderna på följande sätt:

Dahl-Hedqvists	förslag		kronor	2,439,000
Edoff-Milles	»		»	1,558,000
Johanssons	»	alternativ III	»	1,143,000
Östbergs	»	» I	»	2,180,000
D:o	»	» II	»	1,317,000

Kommittén förordar *professor Östbergs förslag, alternativ II*, och motiverar denna ståndpunkt sålunda:

Professor Östbergs förslag, alternativ II, måste enligt kommitténs bestämda uppfattning anses överlägset samtliga de konkurrerande förslagen, således även det Edoff-Milleska; och vill kommittén förorda det förra till utförande. Förslaget innebär i huvudsak följande. Platsen framför riksdagshuset nedschaktas till ungefärligen samma höjdläge över vattnet som Strömparterren. Närmast intill riksdagshuset sänkes dock nivån endast till jämnhöjd med den blivande riksgatan, så att en terrass bildas å byggnadens norra, östra och södra sidor. Det över holmen gående, frilagda partiet av Norrbro förses i centrum med en genombrytning, förenande Strömparterren med riksdagshusplatsen, som i norr och söder prydes med planteringar. Genombrytningen har av kostnadsskäl begränsats att endast omfatta *ett* valv, varvid arkitekten använt sig av ett under Norrbro befintligt valv. Förbindelsen från Norrbro sker dels medelst de befintliga trapporna ned till Strömparterren, dels medelst ramper för körning ned på riksdagsplanen och fram till trappan framför riksdagshusets huvudentré. Förenande den nedschaktade platsen med terrassen framför riksdagshuset löper längs byggnadens hela huvudfasad en monumental trappa. Körtrafik direkt till huvudentrén kan ske från riksgatan.

Vid Norrbros västra sida kunna ramperna ersättas med trappor. Kommittén vill emellertid förorda ramperna för att möjliggöra nedkörning till planen, varvid vissa modifikationer i den föreslagna beläggningen med kalkstenshällar torde bliva nödvändiga. I det ursprungliga förslaget utgjordes den övre trappan till huvudentrén av en dubbeltrappa med uppgång från vardera sidan. På kommitténs begäran har förslagsställaren utbytt denna mot en trappa i huvudsaklig överensstämmelse med den nuvarande. Detta medför emellertid, att ett antal trappsteg måste tilläggas inom riksdagshuset innanför den stora porten, vilken får ökad höjd. Härigenom synes den emellertid bliva mera monumental och i övrigt väl infogad i fasaden. Alternativet med dubbelsidig yttre trappa kan dock utföras, men kommittén ger företräde åt den enkelriktade trappan. Kostnadsskillnaden mellan båda dessa alternativ torde, om hänsyn tages till att den billigare raka trappan sammanhänger med en del invändiga arbeten i vestibulen, vara oväsentlig. I förslaget ingå beklädnad av den genom markens sänkning blottade grundmuren, ändring av luftintagen (för ventilationen) å riksdagshusets norra sida och ändring av de båda sidogångarna å huvudfasaden. Några detaljritningar till med förslaget sammanhängande ändringar inom riksdagshuset har kommittén icke låtit utföra, utan blott anskaffat nödvändiga kostnadsberäkningar.

Ett ordnande av den s. k. puckeln torde lättast kunna utföras i samband med genomförandet av de Östbergska förslagen, där dess nivå ungefär sammanfaller med riksdagshusplanen.

Realiserandet av det program för Helgeandsholmens ordnande, som kommittén sålunda förordar, skulle säkerligen tillmötesgå de viktigaste krav, som inom och utom riksdagen uppställts. Genom sänkningen av planen framför rikdagshuset vunnes betydande estetiska fördelar, främst att slottet och riksdagshuset icke störande påverka varandra, utan att vardera av dessa monumentala byggnader kan göra sig tillbörligt gällande. Samtidigt skulle riksdagshusplanen bliva mera frigjord från genomgående trafik utan att behöva avstängas och därmed en avskildhet ernås, som av många ledamöter av riksdagen ansetts önskvärd. I enlighet med den växande körtrafikens fordringar skulle den lämpligaste körvägen till riksdagshusets huvudingång förläggas till riksgatan och terrassen närmast omkring riksdagshuset, dock med bibehållen möjlighet att över Norrbro köra ned på riksdagshusplanen. Någon egentlig förändring av Strömparterren ingår icke i förslaget i annan mån, än att genombrytningen av bron skulle förorsaka ändringar i den nuvarande restauranglokalen och därigenom eventuellt vissa utgifter för Stockholms stad.

Slutligen har kommittén framfört tanken på att *Stockholms stad* med hänsyn till det stora intresse, som ett vackert och värdigt ordnande av riksdagshusplanen kunde väntas hava för huvudstadens invånare, *lämnade ett skäligt bidrag* för genomförandet av ett förslag, som kunde vinna stadens gillande. Kommittén ansåge sig icke böra föregripa riksdagens prövning av de olika förslagen medelst en direkt förhandling med stadens myndigheter rörande ett eventuellt bidrag till det av kommittén förordade förslaget. Om det utskott, som komme att behandla frågan, så funne lämpligt, syntes såsom ett led i den fortsatta utredningen förhandlingar kunna upptagas med staden och slutföras så snabbt, att ett avgörande kunde komma till stånd under 1929 års riksdag.

Fullmäktige i riksgäldskontoret den 23 februari 1929.

Helgeandsholmskommitténs utlåtande jämte hos kommittén förda protokoll överlämnades av fullmäktige till bankoutskottet med skrivelse den 23 februari 1929. I berörda skrivelse anföra fullmäktige för egen del följande:

Fullmäktige kunna icke instämma i kommitténs förord för det Östbergska förslaget, alternativ II, då detsamma avskär den mellan Norrbro och riksdagshusets huvudingång befintliga naturliga, plana och direkta förbindelsen, betingad av det nivåläge, i vilken riksdagshuset blivit uppfört. Ett avbrott i den direkta förbindelsen skulle även leda till att den mot riksbanken vettande ingången mer och mer i praktiken bleve huvudingång, varigenom krav på betydande och dyrbara ändringar i riksdagshusets inre skulle framkomma.

Även vilja fullmäktige uttala sina tvivel, huruvida de höga estetiska mål, kommittén satt sig före, verkligen skulle ernås genom den åsyftade fullständiga sänkningen av planen framför riksdagshuset, då för större delen av omgivningen verkningarna av denna sänkning bliva bortskymda av Norrbro.

Under sådana förhållanden och även med hänsyn till de höga kostnaderna måste fullmäktige avstyrka kommitténs förslag.

Av de övriga föreliggande förslagen träffas det av arkitekten Aron Johans-

son framställda alternativ III icke av fullmäktiges huvudanmärkning, då detsamma bibehåller den plana förbindelsen mellan Norrbro och riksdagshusets huvudingång, på samma gång som det torde i väsentlig mån höja riksdagsplatsens utseende genom sänkning av de höga kajmurarna mot Norrström. Förslaget torde möjligen kunna tagas till utgångspunkt för vidare förbättringar, men vilja fullmäktige dock uttala sina betänkligheter mot de höga kostnader, som äro förbundna även med detta förslag.

Vid fullmäktiges skrivelse var fogat protokollsutdrag, utvisande, att fullmäktiges ordförande fil. dr K. Hildebrand och vice ordförande greve G. Lagerbjelke varit från beslutet skiljaktiga och förenat sig om följande yttrande:

I olikhet med fullmäktiges flertal anse vi, att fullmäktige bort tillstyrka kommitténs förslag. Under åberopande i övrigt av vad vi såsom medlemmar av kommittén anfört till förmån för det Östbergska förslaget, alternativ II, vilja vi här framhålla, att en verklig lösning av frågan om ordnandet av riksdagshusets närmaste omgivning måste anses önsklig, men att en sådan lösning ej torde vinnas på den väg, fullmäktiges flertal antytt. Den skulle endast uppskjutas.

Med anledning av arkitekten Aron Johanssons skrivelse anse vi oss vidare böra påpeka, att, om kostnaderna för genomförande av hans alternativ III på angivet sätt kunna nedbringas till under 900,000 kronor, så kan en motsvarande reduktion även göras för skulpturer m. m. beträffande det Östbergska förslaget.

Med fullmäktiges nu ifrågavarande skrivelse överlämnades tillika en av *arkitekten Aron Johansson* till fullmäktige ingiven skrivelse, däri arkitekten Johansson — efter en kritisk granskning av det Östbergska förslaget — framlagt ett *kompromissförslag* av följande innehåll:

Hela riksdagshusplanen sänkes till ungefärlig nivå med Riksbron med de undantag, som innehålles i mitt förra förslag. Bekväma breda ramper föra från Norrbros båda ändpunkter ned till nämnda plan, som ligger cirka 1.80 meter under Norrbro (mot Östbergs 5.60). Mot riksdagshuset upp till terrassen framför detsamma, belägen i nuvarande höjd, leder den Östbergska monumentala trappan, dock endast omkring 1.60 meter hög, som på ett gynnsamt sätt torde framhålla riksdagshuset, vilket lämnas helt och hållet orört. Gångvägarna vid sidan i nivå med Riksgatan bibehålles från mitt huvudförslag. Från riksdagshusplatsen leda trappor ned till valvet under Norrbro, varigenom platsen förbindes med Strömparterren, om så skulle anses önskvärt. Mitt på platsen kan ett monument resas i form av en staty eller fontän, eller ock kan platsen prydas med tvenne fontäner i enlighet med Östbergs förslag.

Trafikmöjligheterna ställa sig så:

Östbergska förslaget: 38 trappsteg ned, 38 trappsteg upp.

Kompromissförslaget: bekväm nedfart även för bilar ned, 11 trappsteg upp, allt upp till nuvarande nivå för riksdagshuset.

Förhandlingar med representanter för Stockholms stad.

För behandling av frågan om ordnandet av riksdagshusets omgivningar har utskottet ansett det vara av vikt att vinna kännedom om den uppfattning, som i denna företräddes från Stockholms stads sida. I skrivelse till

fullmäktige i riksgäldskontoret den 12 mars 1929 anhöll utskottet därför, att fullmäktige ville i sådant syfte skyndsamt inleda förhandlingar med vederbörlig stadsmyndighet eller utsedda representanter för sådan myndighet. Därvid skulle särskilt utrönas, i vilken omfattning staden vore villig att lämna ekonomiskt bidrag till frågans lösning, varefter fullmäktige borde inkomma till utskottet med redogörelse för förhandlingarnas resultat samt det yttrande och förslag, vartill desamma kunde föranleda.

Med anledning härav utsågo fullmäktige inom sig fil. dr K. Hildebrand, f. d. professorn G. Kobb och kabinettskammarherren E. Hallin att å fullmäktiges vägnar inleda förhandlingar i ämnet samt anhöllo i skrivelse den 14 mars 1929, att Stockholms stadskollegium ville utse representanter att å stadens vägnar deltaga i förhandlingarna, Sedan stadskollegiet för ändamålet utsett borgarråden Yngve Larsson och Harry Sandberg samt byrådirektören Vilhelm Hernlund, hölls ett gemensamt sammanträde den 19 i samma månad, varvid fullmäktiges delegerade hemställde, att stadens delegerade måtte snarast meddela underrättelse, huruvida och i vilken omfattning ekonomiskt bidrag till Helgeandsholmens ordnande kunde vara att från stadens sida förvänta. Under sammanträdet uttalades från stadens delegerades sida önskvärdheten av att Helgeandsholmskommitténs kostnadsberäkningar bleve underkastade viss prövning, och föreslogo fullmäktiges delegerade då, att sådan prövning måtte verkställas genom stadens försorg.

Den i anledning härav beslutade *kontrollberäkningen*, vilken verkställts av stadens gatukontor, har givit följande resultat:

Östbergs alternativ I.

	Gatukontoret kronor	Helgeandsholmskommittén kronor
Norrbro jämte dess anslutningar	1,255,000	1,127,000
Riksdagshusplatsen	565,000	456,000
Planet omkring riksdagshuset	376,000	351,000
Riksdagshuset	105,000	96,000
Tvenne fontäner med skulpturer	150,000	150,000
Summa kronor	2,451,000	2,180,000.

Östbergs alternativ II.

	Gatukontoret kronor	Helgeandsholmskommittén kronor
Norrbro jämte dess förbindelser med riksdagshusplatsen	330,000	285,000
Riksdagshusplatsen	550,000	449,000
Planet omkring riksdagshuset	368,000	332,000
Riksdagshuset	105,000	101,000
Tvenne fontäner med skulpturer	150,000	150,000
Summa kronor	1,503,000	1,317,000.

Johanssons alternativ III.

	Gatukontoret	Helgeandsholmskommittén
	kronor	kronor
Norrbro jämte dess förbindelser med riksdagshusplatsen	109,000	142,000
Riksdagshusplatsen	398,000	476,000
Planet omkring riksdagshuset	303,000	350,000
Riksdagshuset	—	25,000
Figurskulpturer	150,000	150,000
Summa kronor	960,000	1,143,000.

I kostnadsberäkningarna ingå icke kostnaderna för eventuella arbeten å Strömparterren eller den s. k. puckeln eller för parkanläggningarna å riksdagshusplatsen.

De av gatukontoret beräknade högre kostnaderna för Östbergs förslag bero i huvudsak på att kontoret ansett sig böra räkna med högre à-pris för schaktning och borttransportering av massor för riksdagshusplanens sänkning, samt därå, att marginalen för oförutsedda utgifter beräknats till 20 i stället för till 15 procent. Vid de av Helgeandsholmskommittén föranstaltade beräkningarna har man ansett sig kunna räkna med de icke obetydligt lägre preliminära anbud, som förelågo från vissa entreprenadfirmor. Vid kostnadsberäkningen av Östbergs alternativ I har gatukontoret även ansett sig böra räkna med behovet av en förstärkning av trafikmöjligheterna över Norrbro under ombyggnadstiden genom en provisorisk bro (100,000 kronor).

Stockholms stads delegerade hava i ärendet anfört i huvudsak följande:

Vid övervägande av de spörsmål, som föreligga till vår prövning, hava vi kommit till följande resultat.

I överensstämmelse med den mening, som vid frågans behandling inom 1928 års riksdag och sedermera inom den på riksdagens initiativ tillsatta kommittén gjort sig gällande, anse vi den nuvarande utformningen av riksdagshusets omgivningar otillfredsställande. Trakten omkring de nya riksbyggnaderna har lämnats i ett ofullbordat och torftigt skick, föga motsvarande de anspråk på monumentalitet, som de kringliggande byggnadsverken ställa, och än mindre utnyttjande den skönhet och trevnad, som Helgeandsholmens läge mellan de strömmande vattnen skänker. Såväl Stockholms natur som dess byggnadshistoria har givit Helgeandsholmen den centrala platsen i Stockholms stadsbild, och det måste följaktligen anses i hög grad önskvärt, att holmen såvitt möjligt ordnas på ett sätt, som bättre utnyttjar dess utomordentliga naturliga förutsättningar och motsvarar dess traditioner. För detta önskemål kan Stockholms stad icke vara likgiltig. Dess tillfredsställande lösning kan enligt vår mening även motivera ekonomiska uppoffringar från stadens sida.

Vid prövningen av de förslag i detta hänseende, som på riksdagens föranstaltande utarbetats, hava vi funnit oss böra tillstyrka en lösning i överensstämmelse med Ragnar Östbergs plan. Vi kunna i detta hänseende ansluta oss till de omdömen, som Helgeandsholmskommittén uttalat. Ett genomförande av Östbergs förslag skulle, förutom dess av kommittén framhävda lyckliga verkningar å de stora monumentalbyggnaderna i stadens centrum, skänka allmänheten en avskild och dock lätt tillgänglig, utomordentligt vacker planterad plats i Strömmens omedelbara närhet.

I viss mån har emellertid värdet av den Östbergska lösningen förminskats genom de förenklingar, som av ekonomiska skäl vidtagits i det av Helgeandsholmskommittén tillstyrkta alternativ II, där man saknar den fria förbindelsen genom de trenne mäktiga valven mellan Strömparterren och riksplatsen. Genom dessa valvbågar skulle förbindelseleden mellan Gustav Adolfs torg och slottet i sin helhet erhålla karaktären av en över strömmarna och holmen fortskridande brobyggnad av säkerligen ovanligt skönhetsvärde.

Med utgångspunkt från denna värdesättning av förslagen tillstyrka vi, att därest riksdagen komme att bestämma sig för ett ordnande av holmen i enlighet med Östbergs alternativ II, staden därtill bidrager med 350,000 kronor. Till ett genomförande av Östbergs alternativ I anse vi oss, med hänsyn till det företräde, som efter vår mening måste tillerkännas detta alternativ, böra tillstyrka ett avsevärt högre bidrag, nämligen 1,200,000 kronor. Vid bifall till denna ståndpunkt skulle bidraget för riksdagen bliva i huvudsak detsamma vid alternativ II och vid alternativ I.

Då vi beträffande alternativ I ifrågasätta ett bidrag från stadens sida av nyss angiven avsevärd omfattning, hava vi förutsatt, att högst hälften av detta bidrag eller 600,000 kronor skall bestridas av skattemedel och att stadsfullmäktige för täckande av den återstående hälften av bidraget skola anvisa någon av utdelningarna å de för sådana ändamål avsedda fonder, som utfalla under tiden för här avsedda byggnadsarbeten.

Såsom en förutsättning för stadens bidrag hava vi givetvis räknat med att platsen för all framtid bibehålles såsom en för allmänheten tillgänglig öppen plats.

Vid vår granskning av de föreliggande förslagen hava vi vidare utgått därifrån, att de icke må anses fullständiga eller definitiva i fråga om planteringarnas anordnande å den nya riksplatsen. Därest staden skall lämna bidrag till platsens ordnande, förutsätta vi, att planteringarna erhålla väsentligt större omfattning än å modellerna angives.

Enligt vår uppfattning är icke något av de övriga föreliggande förslagen av den beskaffenhet, att skäl finnas för staden att lämna bidrag till dess genomförande i vidare mån än som kan följa av stadens uppgift att sörja för planteringar å för allmänheten tillgängliga öppna platser.

Delegerade hava slutligen inhämtat vissa uppgifter rörande behovet av ombyggnads- och förstärkningsarbeten å stora Norrbro, en fråga, som enligt vad delegerade erfarit genom hamnstyrelsens försorg kommer att göras till föremål för särskild undersökning. Den nu föreliggande frågan om Helgeandsholmens ordnande kan enligt delegerades uppfattning behandlas helt oberoende av frågan om dylika arbeten å själva Norrbro, då såväl med hänsyn till brons arkitektoniska värde som av praktiska skäl någon ändring av Norrbro icke borde ifrågakomma.

Stadskollegiet har den 2 maj 1929 avgivit utlåtande i ämnet och därvid anfört följande: *Stadskollegiets utlåtande.*

I överensstämmelse med den uppfattning, stadskollegiets delegerade här utvecklat, anser kollegiet Helgeandsholmens ordnande på ett sätt, som motsvarar platsens av naturen och den omgivande stadsbilden skapade förutsättningar även för staden vara ett önskemål, vars tillgodoseende kan motivera ekonomiska uppoffringar från kommunens sida.

Stadskollegiet kan likaså ansluta sig till den av delegerade lämnade värdesättningen av de olika, på riksdagens föranstaltande utarbetade förslag, som

nu föreligga till prövning. Framför andra synes sålunda det av professor Ragnar Östberg såsom alternativ I betecknade förslaget böra ifrågakomma till utförande. Förutom de stora konstnärliga förtjänster, som, enligt vad ovan uttalats, kunna tillerkännas detta förslag, måste det med hänsyn till de intressen, staden har att företräda, anses äga ett särskilt värde, då det, såsom även stadskollegiets delegerade framhäva, på en av naturen särskilt gynnad plats i stadens centrum skulle skänka allmänheten ett avskilt och dock lätttillgängligt parkområde av ovanligt behag och trevnad. Med hänsyn härtill synes ett relativt högre bidrag från stadens sida till detta förslags utförande vara väl motiverat.

Jämväl i övrigt kan stadskollegiet i fråga om de för de olika alternativen föreslagna bidragens belopp ansluta sig till vad kollegiets delegerade föreslagit. I likhet med delegerade förutsätter stadskollegiet härvid, att, för det fall staden enligt här tillstyrkt utfästelse kommer att bidraga till utförande av Östbergs alternativ I med ett belopp av 1,200,000 kronor, hälften av detta belopp skall kunna anvisas av fondmedel. I fråga om möjligheterna härför må hänvisas till de uppgifter, delegerade lämnat.

I överensstämmelse med den uppfattning, som förhandlingsdelegerade vid överlämnande av sitt yttrande uttalade, har kollegiet ansett, att då kollegiet sålunda förklarat sig vilja tillstyrka bidrag till Helgeandsholmens ordnande med här ovan angivna belopp, frågan nu bör underställas stadsfullmäktiges prövning.

Med åberopande av vad sålunda anförts har stadskollegiet hemställt, att stadsfullmäktige måtte, med godkännande av vad stadskollegiet här ovan uttalat, utfästa sig att bidraga till Helgeandsholmens ordnande enligt Östbergs ovan angivna alternativ I med 1,200,000 kronor samt enligt Östbergs alternativ II med 350,000 kronor.

Fullmäktige i riksgäldskontoret den 2 maj 1929.

Fullmäktige i riksgäldskontoret hava med skrivelse den 2 maj 1929 till utskottet överlämnat ovan berörda utlåtanden jämte därtill hörande bilagor. I samband därmed hava fullmäktige för egen del i ärendet anfört följande:

Genom stadskollegiets berörda beslut har frågan kommit i delvis nytt läge, i det att ett avsevärt högre bidrag skulle av staden lämnas till det Östbergska förslaget, alternativ I, än till alternativ II, vilket förordats av Helgeandsholmskommittén. I stadens delegerades skrivelse framhålles, att skillnaden i stadens bidrag är avsedd att utjämna skillnaden i kostnad för staten mellan de båda alternativen.

Den av gatukontoret utförda kontrollberäkningen av de kostnadsberäkningar, som verkställts genom Helgeandsholmskommitténs försorg, slutar med något höjda belopp för de Östbergska alternativen och ett något lägre belopp för det Johanssonska förslaget. Skillnaden beror beträffande de förra främst på, att bortschaktningen från planen ansetts komma att draga något större kostnad per kubikmeter samt att »marginalen» satts till 20 i stället för 15 procent. Vid ärendets behandling hos fullmäktige har undertecknad Hildebrand, såsom ordförande i kommittén, meddelat, att kommittén införskaffat muntliga uppgifter å kostnaderna för jordschaktningen från flera entreprenörer samt att kommittén vid sina beräkningar icke valt den lägsta siffran utan stannat vid ett något högre belopp eller 6 kronor per kubikmeter.

I samband med nu förevarande förslag angående ordnande av riksdagshusets omgivningar har utskottet till behandling förehaft en inom första kammaren av herr *Rydén* väckt motion nr 261, däri hemställts, »att riksdagen ville besluta att uppdraga åt fullmäktige i riksgäldskontoret att inom en kostnadsram av 1,317,000 kronor, minskade med det belopp, som av Stockholms stad kan komma att för ändamålet beviljas, låta utföra de arbeten för ordnande av riksdagshusets omgivningar, som förordats i Helgeandsholmskommitténs den 1 februari 1929 avgivna förslag, ävensom för arbetenas påbörjande under budgetåret 1929/1930 anvisa ett belopp av 317,000 kronor att utgå av förslagsanslaget till riksdags- och revisionskostnader samt kostnader för riksdagens hus.» *Motion I: 261.*

Beträffande motiveringen för förslaget får utskottet hänvisa till motionen.

Utskottet tillåter sig till en början omnämna, att stadsfullmäktige i Stockholm den 21 maj 1929 behandlat frågan om Helgeandsholmens ordnande och därvid, enligt utskottet tillhandakommet meddelande, fattat beslut i överensstämmelse med stadskollegiets i det föregående återgivna hemställan. Stockholms stad har alltså närmast uttalat sig för en lösning av frågan i överensstämmelse med Östbergs förslag, alternativ I, och staden har utfäst sig att vid en lösning enligt detta alternativ bidraga till Helgeandsholmens ordnande med ett belopp av 1,200,000 kronor. *Utskottet.*

Genom den ståndpunkt, som från stadens sida sålunda intagits och som innebär, att staden vid bifall till ett annat förslag än det av Helgeandsholmskommittén förordade påtager sig en betydande del av kostnaderna för ordnandet av riksdagshusets omgivningar, synes ärendet hava kommit i ett väsentligen annat läge än det, som förelåg vid tiden för avslutandet av Helgeandsholmskommitténs arbete.

Såväl med hänsyn till nu angivna omständighet som i betraktande av ärendets omfattning och vikt torde en ingående prövning av olika föreliggande förslag vara nödvändig, innan riksdagen går att taga ståndpunkt i frågan. En dylik prövning har utskottet vid nuvarande tidpunkt icke varit i tillfälle att verkställa. Utskottet har på grund härav ansett sig böra ifrågasätta, att ärendet icke vid innevarande års riksdag företages till slutligt avgörande. Utskottet håller ock före, att ett uppskov med ståndpunktstagande i ämnet i och för sig måste anses välbetänkt, icke minst med hänsyn därtill, att den allmänna diskussionen i denna omstridda och ur flera synpunkter betydelsefulla fråga alltjämt synes fortgå samt att uppfattningarna i frågan ännu icke torde hava vunnit den stadga, som synes önskvärd före ett definitivt beslut från riksdagens sida.

I överensstämmelse med den uppfattning, som här antytts, har utskottet — utan att på något sätt hava tagit ställning i ämnet — ansett sig böra hemställa,

a) att den av fullmäktige i riksgäldskontoret med förberörda skrivelse den 23 februari 1929 överlämnade utredningen rörande ordnandet av riksdagshusets omgivningar icke för närvarande må till någon riksdagens åtgärd föranleda; samt

b) att ifrågavarande motion I: 261 icke heller må till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 27 maj 1929.

På bankoutskottets vägnar:

C. E. SVENSSON.

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet hava närvarit:

från första kammaren: herrar *C. E. Svensson, Pettersson* i Olovstorp, *Ström, Abrahamsson, Dalberg, Andersson* i Hedsta, *P. A. Larsson* och *Bodin;*

från andra kammaren: herrar *Winkler, Borggren, Bäcklund*, Wikström, Ryberg, Lovén, Svensson* i Betingetorp och *Leffler.*

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.